

บทที่ 5

สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมืองบุรีรัมย์ ผู้วิจัยได้สรุปผลการศึกษาตามลำดับ ดังนี้

1. ความมุ่งหมายของการวิจัย
2. สมมติฐานของการวิจัย
3. ความสำคัญของการวิจัย
4. วิธีดำเนินการวิจัย
5. การวิเคราะห์ข้อมูล
6. สรุปผลของการวิจัย
7. อภิปรายผล
8. ข้อเสนอแนะ

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับความเข้มแข็งของกลุ่มออมทรัพย์เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมืองบุรีรัมย์
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมืองบุรีรัมย์ จำแนกตามระดับความเข้มแข็งของกลุ่ม
3. เพื่อศึกษาปัจจัยที่แสดงถึงระดับความเข้มแข็งของเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมือง

สมมติฐานของการวิจัย

ปัจจัยด้านความเป็นองค์กรชุมชน ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ ปัจจัยด้านสมาชิก ปัจจัยด้านการจัดระบบการเรียนรู้ ปัจจัยด้านการได้รับการสนับสนุนจากภายนอก(ทุน/อบรม/รู้สรุปบทเรียน) มีผลต่อความเข้มแข็งของเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมืองบุรีรัมย์

ความสำคัญของการวิจัย

1. ทำให้ทราบถึงระดับความเข้มแข็งของกลุ่มออมทรัพย์เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมืองบุรีรัมย์
2. ทำให้ทราบถึงความแตกต่างระหว่างปัจจัยที่ส่งผลให้กลุ่มออมทรัพย์อยู่ในระดับความเข้มแข็งที่ต่างกัน
3. ได้ใจจักษ์ที่แสดงถึงระดับความเข้มแข็งของเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมือง

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร ประชากรที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้คือ เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมืองบุรีรัมย์ ประกอบด้วยได้ของกลุ่มออมทรัพย์จำนวน 17 กลุ่ม ได้แก่ ชุมชนบุลำดวนใต้ ชุมชนต้นสัก ชุมชนสะพานยาว ชุมชนหลักเมือง ชุมชนวัดอิสานใต้ ชุมชนวัดอิสานเหนือ ชุมชนตลาดสด ชุมชนเทศบาล ชุมชนหลังศาล ชุมชนโคกกลาง ชุมชนหนองปรือ ชุมชนประปาเก่า ชุมชนหน้าสถานีรถไฟ ชุมชนชุมเห็ด ชุมชนรวมพลัง ชุมชนบุลำดวนเหนือ และชุมชน บ.ช.ล. มีสมาชิกรวมทั้งสิ้น 1,732 คน

1.2 กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ที่ได้รับการประเมินโดยเครื่องมือที่พัฒนาจากเกณฑ์ชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนของสำนักงานพัฒนาชุมชนเมือง ใน 3 ระดับ คือ ระดับเข้มแข็ง ระดับปานกลาง และระดับอ่อนแอ จำนวนระดับละ 1 กลุ่มออมทรัพย์ โดยใช้การสุ่มแบบเจาะจง ขนาดของกลุ่มตัวอย่างได้แก่ คณะกรรมการและสมาชิกทั้งหมดของกลุ่มทั้ง 3 ระดับ เลือกกลุ่มตัวอย่างตามตารางสำเร็จรูปของเครวชีและมอร์แกน ได้จำนวนกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้ ระดับเข้มแข็ง คือ กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนบุลำดวนใต้ จำนวน 131 คน ระดับปานกลาง คือ กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนตลาดสด จำนวน 98 คน และระดับอ่อนแอ คือ กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนสะพานยาว จำนวน 103 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ เป็นเกณฑ์ชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน ซึ่งได้พัฒนาจากเกณฑ์ชี้วัดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน เพื่อวัดระดับความเข้มแข็งของกลุ่มออมทรัพย์ในระดับต่าง ๆ และแบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์ ที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้น เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากคณะกรรมการและสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง ดังนี้

2.1 เกณฑ์ชี้วัดระดับความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน 1 ครอบคลุมด้วยเครื่องชี้วัด 5 ด้าน ได้แก่ ด้านการบริหารการเงิน ด้านการบริหารสินเชื่อ ด้านการบริหารทั่วไป ด้านสมาชิก และด้านกรรมการ โดยมีคะแนนเต็ม 83 คะแนน คิดเป็น 100 % และแบ่งกลุ่มเป็น 3 ระดับ ดังนี้

2.1.1 ระดับอ่อนแอ - 0 - 40 %

2.1.2 ระดับปานกลาง = 41 - 70 %

2.1.3 ระดับเข้มแข็ง = 71 - 100 %

2.2 สูตรการวิเคราะห์ ความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนด้านการบริหารการเงิน ด้านการบริหารสินเชื่อ ด้านการบริหารทั่วไป ด้านสมาชิก และด้านกรรมการ

2.3 แบบสอบถามประกอบการสัมภาษณ์ เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ใช้เก็บรวบรวม ข้อมูลจากคณะกรรมการ และสมาชิกกลุ่มตัวอย่าง โดยแบ่งออกเป็น 6 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปเป็นคำถามเกี่ยวกับรายละเอียดของผู้ตอบแบบสอบถาม ส่วนที่ 2 ความเป็นองค์กรชุมชน เป็นคำถามเกี่ยวกับระยะเวลาในการจัดตั้งกลุ่ม จำนวนสมาชิก จำนวนเงินออมทรัพย์ ระเบียบข้อบังคับ การมีผลประโยชน์ร่วม และการมีอุดมการณ์ของคณะกรรมการและสมาชิก ส่วนที่ 3 ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ เรื่องความเป็นประชาธิปไตย ความรับผิดชอบ ความมีมนุษยสัมพันธ์ การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการ ความคิดสร้างสรรค์ การได้รับการฝึกอบรม ความโปร่งใส ความเสียสละของคณะกรรมการ ผู้ตอบแบบสอบถามคือคณะกรรมการ ส่วนที่ 4 ปัจจัยด้านสมาชิก เรื่องการมีส่วนร่วมของสมาชิก การมีวินัยของสมาชิก ผู้ตอบแบบสอบถามคือ สมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ ส่วนที่ 5 ปัจจัยด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้ เรื่องกระบวนการ ได้มาซึ่งคณะกรรมการ กระบวนการได้มาซึ่งระเบียบข้อบังคับ การจัดเวทีถ่ายทอดความรู้สู่สมาชิกอย่างต่อเนื่อง ผู้ตอบแบบสอบถามคือคณะกรรมการ และสมาชิก และส่วนที่ 6 ปัจจัยด้านการได้รับการสนับสนุนจากภายนอก (ทุน/ อบรม/ ดูงาน/ สรุปรบทเรียน) ผู้ตอบแบบสอบถามคือ คณะกรรมการ และสมาชิก

การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยนำข้อมูลที่เก็บได้ไปวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป SPSS for Windows และวิเคราะห์ค่าสถิติของข้อมูลตามลำดับ ดังต่อไปนี้

1. วัดระดับความเข้มแข็งของกลุ่มออมทรัพย์เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมืองบุรีรัมย์ คำนวณโดยใช้สูตรการคำนวณแล้วนำผลลัพธ์ไปให้คะแนนตามเกณฑ์วัดความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน

2. การวิเคราะห์ข้อมูลทั่วไป ความเป็นองค์กรชุมชน ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ ปัจจัยด้านสมาชิก ปัจจัยด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้ ปัจจัยด้านการได้รับการสนับสนุนจากภายนอก (ทุน/อบรม/ดูงาน/สรุปทเรียน) วิเคราะห์ด้วยทศวรรษความถี่ค่าร้อยละ

3. การวิเคราะห์เปรียบเทียบปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมืองบุรีรัมย์ จำแนกตามระดับความเข้มแข็งของกลุ่ม ปัจจัยด้านความเป็นองค์กรชุมชน ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ ปัจจัยด้านสมาชิก ปัจจัยด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้ ปัจจัยด้านการได้รับการสนับสนุนจากภายนอก(ทุน/อบรม/ดูงาน/สรุปทเรียน) ใช้การวิเคราะห์สถิติความแปรปรวนทางเดียว กำหนดค่าสถิติที่มีระดับนัยสำคัญที่ .05 และที่ระดับนัยสำคัญ .01

สรุปผลของการวิจัย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการศึกษา ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมืองบุรีรัมย์ สรุปผลการวิจัยได้ ดังนี้

1. ระดับความเข้มแข็งของกลุ่มออมทรัพย์เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมืองบุรีรัมย์ พบว่ามีระดับเข้มแข็งจำนวน 4 กลุ่ม คือ กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนบุลำดวนใต้ กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนหน้าสถานี กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนหลักเมือง และกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเทศบาล ระดับปานกลาง จำนวน 6 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนหนองปรือ กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนตลาดสด กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนโคกกลาง กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนต้นสัก กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนชุมเห็ด และกลุ่มออมทรัพย์ชุมชน บ.ช.ส. ระดับอ่อนแอ จำนวน 7 กลุ่ม คือ กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนสะพานยาว กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนวัดอิสานเหนือ กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนประปาเก่า กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนบุลำดวนเหนือ กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนวัดอิสานใต้ กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนรวมพลัง และกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนหลังศาล

2. ผลการวิเคราะห์คะแนนเฉลี่ยปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมืองบุรีรัมย์ จำแนกตามระดับความเข้มแข็งของกลุ่ม พบว่า

2.1 เมื่อพิจารณาจากค่าร้อยละของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ พบว่าปัจจัยด้านความเป็นองค์กรชุมชน เรื่องการมีผลประโยชน์ร่วม เรื่องการมีอุดมการณ์ร่วม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ส่วนเรื่องความรู้เกี่ยวกับระเบียบข้อบังคับแตกต่างกัน

อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ปัจจัยด้านสมาชิกเรื่องการมีส่วนร่วมของสมาชิก เรื่องการมีวินัยของสมาชิก ปัจจัยด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้ เรื่องกระบวนการได้มาซึ่ง คณะกรรมการ เรื่องการจัดเวทีถ่ายทอดความรู้สู่สมาชิกอย่างต่อเนือง ปัจจัยด้านการได้รับการ สนับสนุนจาก ภายนอก(ทุนอบรม/ดูงาน/สรุปทเรียน) แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ระดับ .05 ส่วนปัจจัยความเป็นองค์กรชุมชน เรื่องระยะเวลาในการจัดตั้งกลุ่มชมรมทรัพย์ เรื่อง กระบวนการได้มาซึ่งระเบียบข้อบังคับ ไม่มีความแตกต่างกันทางสถิติ

2.2 เมื่อพิจารณาจากคำตอบของคณะกรรมการ ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ พบว่า เรื่องความมีมนุษยสัมพันธ์ มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ส่วนเรื่อง ความเป็นประชาธิปไตย ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการ ความคิดสร้างสรรค์ การได้รับการฝึกอบรม ความโปร่งใสและความเสียสละของคณะกรรมการ ไม่มีความแตกต่างกัน ทางสถิติ

2.3 เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อย่อย ของแต่ละปัจจัยโดยเปรียบเทียบตามระดับ ความเข้มแข็งของกลุ่มชมรมทรัพย์ พบว่า

2.3.1 ปัจจัยด้านความเป็นองค์กรชุมชน พบว่าเรื่องระยะเวลาในการจัดตั้ง กลุ่มชมรมทรัพย์ไม่มีผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่ม และกลุ่มเข้มแข็งไม่นำระเบียบไปบังคับใช้กับ สมาชิกสูงร้อยละ 67.7 ในขณะที่กลุ่มอ่อนแอ และปานกลางนำระเบียบไปใช้บังคับสูงร้อยละ 100

2.3.2 ปัจจัยด้านความเป็นองค์กรชุมชน เรื่องการมีผลประโยชน์ร่วม พบว่า กลุ่มเข้มแข็งมีผลประโยชน์ร่วมมากกว่ากลุ่มอ่อนแอ และกลุ่มปานกลาง

2.3.3 ปัจจัยด้านความเป็นองค์กรชุมชน เรื่องการมีอุดมการณ์ร่วม พบว่า กลุ่มเข้มแข็งมีอุดมการณ์ร่วมมากกว่ากลุ่มอ่อนแอ และกลุ่มปานกลาง

2.3.4 ปัจจัยด้านความเป็นองค์กรชุมชน เรื่องการมีส่วนร่วมของสมาชิก พบว่ากลุ่มเข้มแข็งมีส่วนร่วมของสมาชิกน้อยกว่ากลุ่มอ่อนแอ และกลุ่มปานกลาง

2.3.5 ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ เรื่องความมีมนุษยสัมพันธ์ของผู้นำ พบว่าผู้นำ กลุ่มเข้มแข็งมีมนุษยสัมพันธ์น้อยกว่าผู้นำกลุ่มอ่อนแอ และกลุ่มปานกลาง

2.3.6 ปัจจัยด้านสมาชิก เรื่องการมีวินัยของสมาชิก พบว่ากลุ่มเข้มแข็งมี วินัย น้อยกว่ากลุ่มอ่อนแอ และกลุ่มปานกลาง

2.3.7 ปัจจัยด้านสมาชิก เรื่องกระบวนการได้มาซึ่งคณะกรรมการ พบว่ากลุ่ม เข้มแข็งมีกระบวนการได้มาซึ่งคณะกรรมการสูงกว่ากลุ่มอ่อนแอ และกลุ่มปานกลาง

2.3.8 ปัจจัยด้านสมาชิก เรื่องการจัดเวทีถ่ายทอดความรู้สู่สมาชิกอย่างต่อเนื่อง พบว่ากลุ่มอ่อนแอ และกลุ่มปานกลาง มีการจัดเวทีถ่ายทอดความรู้สู่สมาชิกสูงกว่ากลุ่มเข้มแข็ง

2.3.9 ปัจจัยด้านการได้รับการสนับสนุนจากภาคเอกชน(ทุน/ค่าธรรมเนียม/สบทบเรียน) พบว่ากลุ่มเข้มแข็งได้รับการสนับสนุนจากภายนอกน้อยกว่ากลุ่มอ่อนแอ และกลุ่มปานกลาง

อภิปรายผล

จากผลการศึกษา ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมืองบุรีรัมย์ ผู้วิจัยได้นำประเด็นสำคัญที่พบมาอภิปรายผล ดังนี้

1. ผลการประเมินตามเกณฑ์ชี้วัดความเข้มแข็งของเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมืองบุรีรัมย์ พบว่าเกณฑ์ด้านการบริหารจัดการสินเชื่อเป็นปัจจัยที่มีความเข้มแข็งต่ำสุด รองลงมา ได้แก่ด้านสมาชิก และด้านบริหารการเงินตามลำดับ สอดคล้องกับสมพันธ์ เดชะอธิกและคณะ (2540 : 97-113) ไจมนัส พลอยดี (2540 : บทคัดย่อ) มารศรี ยกแดง (2532 : บทคัดย่อ) และ คำเพชร จันทร์ธานี (2536 : บทคัดย่อ) ซึ่งถือเป็นปัญหาที่สำคัญขององค์กรชุมชนในการที่จะพัฒนาองค์กรให้มีความเข้มแข็งยั่งยืน เพราะหากกลุ่มขาดเงินทุนในการบริหารสินเชื่อต่อสมาชิก ไม่เพียงพอต่อความต้องการของมวลสมาชิก ก็อาจเป็นสาเหตุให้สมาชิกขาดการมีส่วนร่วมในองค์กร ไม่ให้ความร่วมมือหรือสนับสนุนการระดมทุนภายในองค์กร ซึ่งจะทำให้ปัจจัยด้านอื่น ๆ มีความลดน้อยถอยลง ไม่ว่าจะปัจจัยด้านภาวะผู้นำที่ไม่เป็นที่เชื่อถือ ไม่เป็นที่ไว้วางใจต่อสมาชิก เนื่องจากขาดศักยภาพในการระดมทุน ไม่มีอำนาจต่อรองกับมวลสมาชิก ไม่สามารถสนองความต้องการด้านเงินทุนแก่สมาชิกอย่างเพียงพอ ซึ่งเป็นสาเหตุให้การบริการจัดการด้านการเงินขาดความคล่องตัวตามไปด้วย

จากผลการศึกษาดังกล่าวจะเห็นได้ว่า ปัจจัยด้านสมาชิกมีผลต่อการพัฒนาองค์กรในด้านการบริหารสินเชื่อ การระดมเงินออม ทำให้ปัจจัยความเป็นองค์กรชุมชนลดลง เนื่องจากสมาชิกไม่ปฏิบัติตามระเบียบที่กำหนด ขาดอุดมการณ์ร่วมกัน ทำให้องค์กรไม่สามารถปฏิบัติกิจกรรมได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ซึ่งถือเป็นปัจจัยภายในที่สำคัญขององค์กรที่ผู้นำจะต้องให้ความสำคัญ โดยใช้ปัจจัยด้านผู้นำเรื่องความมีมนุษยสัมพันธ์ของผู้นำ ติดต่oprะสานงานกับเครือข่ายชุมชนและองค์กรภายนอก เพื่อช่วยระดมเงินทุนให้มีความเพียงพอต่อความต้องการของสมาชิก

2. ผลการศึกษาเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมืองบุรีรัมย์ จำแนกตามระดับความเข้มแข็งของกลุ่ม พบว่าเมื่อจำแนกตามปัจจัยความเป็นองค์กรชุมชน เรื่องการมีผลประโยชน์ร่วม การมีอุดมการณ์ร่วม การมีส่วนร่วมของสมาชิก แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ส่วนเรื่อง การมีความรู้เกี่ยวกับระเบียบข้อบังคับ ปัจจัยด้านสมาชิกเรื่องการมีวินัยของสมาชิก กระบวนการได้มาซึ่งคณะกรรมการ การจัดเวลาดำเนินการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของสมาชิก ปัจจัยด้านการได้รับการสนับสนุนจากภายนอก(ทุน/อบรม/ดูงาน/สรุปบทเรียน) และปัจจัยด้านผู้นำเรื่องความมีมนุษยสัมพันธ์ของผู้นำ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้ ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำปัจจัยด้านต่าง ๆ มาอภิปรายผล ดังนี้

2.1 ผลการศึกษาปัจจัยด้านข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม พบว่าเรื่องเพศ อายุ สถานภาพการสมรส ระดับการศึกษา อาชีพหลักและรายได้เฉลี่ยต่อปี มีความสัมพันธ์กับระดับความเข้มแข็งของกลุ่มออมทรัพย์เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมืองบุรีรัมย์ ซึ่งสอดคล้องกับคุณสมบัติของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ของกรมพัฒนาชุมชน (2534 : 9-12) ซึ่งกล่าวถึงกลุ่มออมทรัพย์ ว่าเป็นการรวมคนเข้ามาไว้ในองค์กรเดียวกัน เพื่อให้บุคคลเหล่านั้นได้มีโอกาสพึ่งพาตนเอง ได้ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน บนพื้นฐานของความสัมพันธ์ใกล้ชิดของคนในสังคมเดียวกัน มีกฎเกณฑ์และกระบวนการในการดำเนินงานที่เหมาะสม เพื่อร่วมมือช่วยเหลือเกื้อกูลกันจนบรรลุ เป้าหมายและวัตถุประสงค์ของกลุ่มเป็นอย่างดี คือ มีอายุตามเกณฑ์การบรรลุนิติภาวะตามกฎหมาย อยู่ในวงสัมพันธ์เดียวกัน เช่น ชุมชนเดียวกัน อาชีพเดียวกัน มีคุณธรรม จริยธรรมและศีลธรรมอันดีงาม มีความเห็นชอบในเป้าหมาย วัตถุประสงค์ของกลุ่ม และพร้อมที่จะปฏิบัติตามระเบียบข้อบังคับของกลุ่ม มีความศรัทธาและเห็นคุณค่าของกลุ่มออมทรัพย์ที่จะมีต่อชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกร่วมกัน ซึ่งถือเป็นปัจจัยภายในที่มีผลต่อการบริหารจัดการเครือข่ายการเรียนรู้ที่ประสบผลสำเร็จก่อให้เกิดชุมชนเข้มแข็ง สามารถพึ่งตนเองได้ เพราะขั้นตอนการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชนจะเริ่มจากการรวมคน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุปบทเรียน ร่วมรับผลการกระทำ และวิธีการดำเนินงานของกลุ่มออมทรัพย์ตามแนวทางของกรมพัฒนาชุมชน (2534 : 9-12) คือการรวมคน รวมเงิน รวมความคิด และรวมใจ เพื่อไม่ให้เกิดความแตกต่าง ทั้งด้านความคิด จิตใจ ฐานะทางการเงิน การศึกษา คุณวุฒิ และวัยวุฒิ

ผลการศึกษา ปัจจัยด้านความเป็นองค์กรชุมชน พบว่ากลุ่มออมทรัพย์มีระเบียบ

ข้อบังคับเป็นลายลักษณ์อักษร การนำระเบียบข้อบังคับไปปฏิบัติ มีการบังคับใช้ระเบียบข้อบังคับโดยเฉพาะกลุ่มเข้มแข็ง มีการบังคับใช้ระเบียบข้อบังคับน้อยเพียงร้อยละ 32.3 ในขณะที่กลุ่มปานกลาง และกลุ่มอ่อนแอมีการบังคับใช้ร้อยละ 100 การมีผลประโยชน์ร่วม และการมีอุดมการณ์ร่วม เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่มออมทรัพย์ ซึ่งสอดคล้องกับ ประเวศ วะสี (ม.ป.ป. : 3) กรมการพัฒนารัฐ (2534 : 9-12) ไจมนัส พลอยดี (อ้างถึงใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542 : 124-138) เพ็ญพราว พิมสอน (2541 : 43-44) และธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์ (2543 : 50-52) ซึ่งกล่าวถึงองค์กรชุมชนที่เกิดขึ้นโดยกระบวนการที่คนในชุมชน ได้มาประชุมปรึกษาหารือกันแล้วซ้ำอีก จนปรากฏตัวผู้นำตามธรรมชาติ มีการจัดองค์กร มีการวิเคราะห์ปัญหา วิเคราะห์ปัญหาที่เกิดขึ้น รู้จักวิเคราะห์ทางเลือกและตัดสินใจเลือกได้ถูกต้อง มีการร่วมมือเป็นขบวนการ มีขั้นตอนแผนงาน วัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ชัดเจน โดยเฉพาะ การมีผลประโยชน์ร่วมของกลุ่ม และการมีอุดมการณ์ร่วมกัน เป็นปัจจัยภายในที่ก่อให้เกิดความเข้มแข็งในชุมชน เพราะปัจจัยด้านการมีผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิก ก่อให้เกิดความไว้วางใจต่อกัน มีความซื่อสัตย์มีอุดมการณ์ร่วมกัน ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความรักความห่วงหาพัน และมองเห็นคุณค่าขององค์กร เมื่อรวมกับปัจจัยเกี่ยวกับระเบียบข้อบังคับขององค์กร ทำให้องค์กรและสมาชิกปฏิบัติไปในทิศทางเดียวกัน ซึ่งจะทำให้เกิดความถูกต้อง บริสุทธิ์ ยุติธรรม โปร่งใส และสามารถเปิดเผยการปฏิบัติงานต่อสังคมได้ ซึ่งจะทำให้การใช้ระเบียบข้อบังคับอย่างเคร่งครัด เป็นวัฒนธรรมของกลุ่มที่ต้องปฏิบัติร่วมกันตลอดไป

ผลการศึกษา ปัจจัยด้านสมาชิก พบว่าการมีส่วนร่วมของสมาชิก และการมีวินัยของสมาชิก มีผลต่อปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมืองบุรีรัมย์ สอดคล้องกับ ไจมนัส พลอยดี (อ้างถึงใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542 : 124-138) ซึ่งกล่าวถึงปัจจัยด้านการมีส่วนร่วมของสมาชิกว่าชุมชนจะให้ความร่วมมือ มีความสามัคคี มีคุณธรรม มีการร่วมคิด ร่วมทุน และร่วมกระทำกิจกรรมพัฒนา ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความรัก ความห่วงหาพัน และมองเห็นคุณค่าขององค์กร ต้องการเห็นความเจริญเติบโตขององค์กรของตน

สำหรับ ปัจจัยด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้ พบว่ากระบวนการได้มาซึ่งคณะกรรมการ และการจัดเวทีถ่ายทอดความรู้สู่สมาชิกอย่างต่อเนื่อง มีผลต่อปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมืองบุรีรัมย์ ซึ่งสอดคล้องกับผลการศึกษาของ เพ็ญพราว พิมสอน (2541 : 43-44) ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์ (2543 : 50-52) และสมพันธ์ เตชะอธิกและคณะ (2540 : 97) เพราะเมื่อองค์กรชุมชนเกิดขึ้นโดยกระบวนการของคนในชุมชนมาประชุม

ปรึกษาหารือ จัดเวทีชาวบ้านลงมติเลือกตั้งกรรมการ เสนอรายชื่อของคณะกรรมการ และเลือกคณะกรรมการด้วยเสียงข้างมากตามหลักประชาธิปไตย โดยมีเจ้าหน้าที่ของรัฐและเอกชน เข้ามาให้ความรู้ความเข้าใจวิธีการ และข้อตกลงคุณสมบัติของผู้ที่จะเป็นคณะกรรมการ ทำให้ออกกลุ่ม ได้คณะกรรมการตามความต้องการ ซึ่งจะนำพาให้องค์กรสามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มที่เหมาะสมกับปัญหาของชุมชน สามารถพึ่งพาตนเองได้

ปัจจัยด้านการได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก(ทุน/อบรม/ดูงาน/สรุปบทเรียน) เมื่อได้รับความร่วมมือและได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก ซึ่งได้แก่ ทุน การอบรม ศึกษาดูงาน และการสรุปบทเรียนร่วมกันขององค์กร เป็นการกระตุ้นความคิด ให้ชุมชนมีจิตสำนึกในการพัฒนาชุมชน มีส่วนร่วมในการพัฒนา ถ่ายทอดแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด ซึ่งกันและกัน สามารถให้ทรัพยากรที่มีอยู่ไม่ว่าจะเป็นบุคคล วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ และเงินงบประมาณ พัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถตัดสินใจเลือกทางเลือกที่เหมาะสมสำหรับแก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชนได้ ซึ่งสอดคล้องกับ เครื่องข่ายการเรียนรู้ของปาน กิมปี (ข้างถึงในปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ. 2543 : 338) และเอกภมล อ๋อนศรี (2544 : 16-18)

จากผลการศึกษาและแนวคิดดังกล่าว จะเห็นได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่มออมทรัพย์ที่สำคัญ คือ ปัจจัยภายใน ซึ่งได้แก่ ปัจจัยพื้นฐานด้านเพศ อายุ สถานภาพ สมรส ระดับการศึกษา อาชีพหลัก รายได้จากอาชีพ ปัจจัยความเป็นองค์กรชุมชน คือ การมีระเบียบข้อบังคับเป็นแนวทางปฏิบัติ การมีผลประโยชน์ร่วมกัน มีอุดมการณ์ร่วมกัน ปัจจัยด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้สัมพันธ์กับปัจจัยภายนอก ด้านการได้รับการสนับสนุนจากภายนอก(ทุน/ อบรม/ ดูงาน/สรุปบทเรียน) ทำให้เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์เข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้

2.2 ผลการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมืองบุรีรัมย์ เมื่อจำแนกตามปัจจัยด้านความเป็นองค์กรชุมชน เรื่องระยะเวลาในการจัดตั้งกลุ่มกระบวนการได้มาซึ่งระเบียบข้อบังคับ ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ เรื่องความเป็นประชาธิปไตย ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วม ความคิดสร้างสรรค์ การได้รับการฝึกอบรม ความโปร่งใส และความเสียสละของคณะกรรมการ พบว่าไม่แตกต่างกันทางสถิติ ซึ่งขัดแย้งกับสมมุติฐานที่ตั้งไว้ ผู้วิจัยจึงนำปัจจัยที่สำคัญมาอภิปรายผลดังนี้

ผลการศึกษาปัจจัยด้านความเป็นองค์กรชุมชน ซึ่งพบว่าระยะเวลาในการจัดตั้งกลุ่มไม่มีความแตกต่างกัน เนื่องจากกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมืองบุรีรัมย์ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างทั้งสามกลุ่มมีระยะเวลาในการจัดตั้งกลุ่มมีระยะเวลาเท่ากัน คือ 4 ปี ผู้วิจัยจึงไม่พบความแตกต่างกัน

ทางสถิติ จากผลการศึกษาวิจัย เรื่องการจัดกระบวนการเรียนรู้ พบว่ากระบวนการได้มาซึ่งระเบียบข้อบังคับ ไม่เป็นไปตามกระบวนการ ที่ขัดแย้งกับใจมโนต์ พลอยดี (อ้างถึงใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542 : 124-138) ซึ่งสมาชิกต้องมีส่วนร่วมในการเสนอระเบียบข้อบังคับ สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน ผ่านความเห็นชอบจากสมาชิก สามารถเปลี่ยนแปลงระเบียบข้อบังคับที่ไม่เหมาะสมได้ และระเบียบข้อบังคับต้องมีความครอบคลุมปัจจัยแห่งความสำเร็จ และไม่ประสบผลสำเร็จของ เพ็ญแพรว พิมสอน (2541 : 43-44) เสกสิทธิ์ แสงเรือง (2535 : 11-13) สมพันธ์ เตชะอธิกและคณะ (2540 : 97-113) และธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์ (2543 : 50-52) ซึ่งพบว่าปัญหาที่เกิดจากการที่สมาชิกไม่ให้ความร่วมมือกับกลุ่ม สมาชิกไม่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการ และการตั้งกฎระเบียบ หลักเกณฑ์ของกลุ่มในบางเรื่อง จะเป็นเครื่องสกัดกั้นความ คล่องตัว ทำให้กลุ่มไม่สามารถดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ได้

สำหรับผลการศึกษาเปรียบเทียบปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของเครือข่าย กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมืองบุรีรัมย์ ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ เรื่องความมีมนุษยสัมพันธ์ของผู้นำ พบว่าแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 ซึ่งเป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ แต่ผู้นำที่มีความเป็นประชาธิปไตย ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วม ความคิดสร้างสรรค์ การได้รับการฝึกอบรม ความโปร่งใสของคณะกรรมการ และความเสียสละของคณะกรรมการ มีผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมืองบุรีรัมย์ ไม่มีความแตกต่างกันทางสถิติ ซึ่งขัดแย้งกับสมมุติฐานที่ตั้งไว้ แต่สอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่มของใจมโนต์ พลอยดี (อ้างถึงใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ, 2542 : 124-138) ปัจจัยที่ทำให้กลุ่มประสบผลสำเร็จ และไม่ประสบผลสำเร็จของเพ็ญแพรว พิมสอน (2541 : 43-44) กระบวนการและปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานร้านค้าชุมชนของ เสกสิทธิ์ แสงเรือง (2535 : 11-13) การพัฒนาศักยภาพองค์กรและชุมชนเข้มแข็งของ งามเนตร จรัสสูงเนิน (2538 : บทคัดย่อ) และ ธีระพงษ์ แก้วหาวงษ์ (2543 : 50-52) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับความเข้มแข็งของเครือข่ายองค์กรชุมชนและปัญหาขององค์กรของสมพันธ์ เตชะอธิกและคณะ (2540 : 97-113) ซึ่งกล่าวถึงผู้นำกลุ่มอันเป็นปัจจัยสำคัญในการที่จะนำกลุ่ม สร้างวิสัยทัศน์ ชักจูง โน้มน้าวให้ผู้เห็นความสำคัญในความเข้มแข็งขององค์กรชุมชน โดยการมีระเบียบข้อบังคับ การมีผลประโยชน์ร่วม มีอุดมการณ์ร่วมกันในการที่จะพัฒนาองค์กรให้มีความยั่งยืนเข้มแข็ง สอดคล้องกันกับ ปัจจัยด้านสมาชิก ซึ่งเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้ได้มาซึ่งคณะกรรมการ ระเบียบข้อบังคับ ได้รับการถ่ายทอดความรู้สู่สมาชิกสมาชิกมาเสมอต่อเนื่อง อันเป็นคุณสมบัติการมีระเบียบวินัยของสมาชิก การยอมรับซึ่งกันและกันและเมื่อได้รับการสนับสนุนจากรายนอกทั้งจากราชากรรัฐ

และเอกชน ด้านเงินทุน การอบรม ศึกษาดูงาน ร่วมสรุปบทเรียน หาแนวทางแก้ไขปัญหา ภายในองค์กร เพื่อพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง โดยการเรียนรู้เฉพาะอย่างให้ลึกซึ้ง โดยอาศัย วิทยุชุมชนเป็นพื้นฐานในการพัฒนาให้องค์กรเข้มแข็งและยั่งยืน

จากผลการศึกษาวิจัยกลุ่มตัวอย่างที่มีพื้นฐานในชุมชนคล้ายคลึงกัน พบความแตกต่างในเรื่อง ความมีมนุษยสัมพันธ์ของผู้นำ ซึ่งผู้นำต้องมีความรู้ ความสามารถในการปฏิบัติงานร่วมกับผู้อื่น มีการประสานงานติดต่อกับเครือข่ายได้ดี มีความสม่ำเสมอ และสามารถแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งภายในกลุ่มได้ยก่องดี จึงจะได้รับความร่วมมือจากสมาชิกในการบริหารกิจกรรมต่าง ๆ ภายในกลุ่มได้เป็นอย่างดี ประกอบกับกลุ่มได้รับการสนับสนุนจากภายนอกทั้งภาครัฐและเอกชน ได้รับความรู้จากการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์จากสื่อทุกแขนง จึงทำให้ผลการศึกษาริวิจัย ไม่พบความแตกต่างทางสถิติของปัจจัยด้านภาวะผู้นำ เรื่องความเป็นประชาธิปไตย ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วม ความคิดสร้างสรรค์ การได้รับการฝึกอบรม ความโปร่งใส และความ เสียสละของคณะกรรมการ

3. ผลการศึกษาริวิจัย พบว่าปัจจัยที่มีผลต่อระดับความเข้มแข็งของเครือข่าย กลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมืองบุรีรัมย์ ได้แก่ ปัจจัยความเป็นองค์กรชุมชน เรื่องการมีผลประโยชน์ร่วม การมีอุดมการณ์ร่วม ปัจจัยด้านภาวะผู้นำ เรื่องความมีมนุษยสัมพันธ์ของผู้นำ ปัจจัยด้านสมาชิก เรื่องการมีส่วนร่วมของสมาชิก การมีวินัยของสมาชิก ปัจจัยด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้ เรื่องกระบวนการได้มาซึ่งคณะกรรมการ การจัดเวทีถ่ายทอดความรู้สู่สมาชิกอย่างต่อเนื่อง และปัจจัยด้านการได้รับการสนับสนุนจากภายนอก(ทุน/อบรม/ดูงาน/สรุปบทเรียน) สอดคล้องกับ ประเวศ วะสี (ม.ป.ป. : 3) กรมพัฒนาชุมชน (2534 : 9-12) ไนมัส พลคณดี (2540 : บทคัดย่อ) วิโรจน์ iverse โปะตะโก (2537 : บทคัดย่อ) เวช หกพันนา (2541 : บทคัดย่อ) มารศรี ยกแดง (2532 : บทคัดย่อ) เพ็ญแพรว พิมสอน (2541 : บทคัดย่อ) ประกิจ ดาธา นาย (2541 : บทคัดย่อ) ยุทธศิลป์ บ้านภูมิ (2540 : บทคัดย่อ) คำเพชร จันทร์ธานี (2536 : บทคัดย่อ) อีเบอร์เฮอर्ट (Eberherd, 1994 ; อ้างถึงในนอมล นิราทร, 17-20) และ สตาร์กี้ (Starkey, 1997; อ้างถึงในชนิษฐา ขาวจนรังษินันท์ (2542 : 18) จึงพบว่าปัจจัยหลักที่มีผลต่อความสำเร็จ ได้แก่ ปัจจัยที่เกี่ยวกับความเป็นผู้นำ ปัจจัยที่เกี่ยวกับตัวสมาชิก ปัจจัยเกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์กับภายนอก ปัจจัยด้านการระดมทุนจากภายใน และภายนอก ปัจจัยหลักแห่งการพึ่งพาตนเองของชุมชน มีระเบียบเป็นลายลักษณ์อักษร สามารถปฏิบัติตามแนวทางที่วางไว้ได้ การมีส่วนร่วมของสมาชิกอย่างหลากหลาย มีขั้นตอนการจัดกระบวนการเรียนรู้ในชุมชน โดย เริ่มจากการรวมคน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสรุปบทเรียน และร่วมรับผลการกระทำ อันเป็น

ปัจจัยภายในชุมชน และเมื่อได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก ซึ่งกำลังเป็นที่ได้รับความสนใจจากหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะรัฐภาคีภายใต้เกณฑ์ของนายทริชแมนตรี พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร ที่สนับสนุนโครงการออมทรัพย์ในชุมชน โดยสนับสนุนกองทุน หนึ่งล้านบาททุกหมู่บ้านในประเทศไทย ทำให้ภาครัฐ เอกชน นักวิชาการ สื่อสารมวลชน และองค์กรประชาชน เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ส่งเสริมให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ร่วมกันทำงานภายใต้ระบบคุณธรรมของกลุ่มออมทรัพย์ คือ ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ความสามัคคี ความมีวินัย ความโปร่งใส และการได้รับการติดตามตรวจสอบผลการดำเนินงานอย่างสม่ำเสมอ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ศักยภาพขององค์กรชุมชนเข้มแข็ง

จากผลการศึกษาวิจัยดังกล่าว ทำให้เกิดการพัฒนากฎมีปัญญาของชุมชนขึ้นเป็นพลังปัญญา โดยเฉพาะองค์ความรู้ด้านจิตสำนึก ความรับผิดชอบ มีการบริหารจัดการที่ดี เป็นการฝึกกำลังชุมชนในการสร้างความเข้มแข็ง ประกอบกับผู้นำมีความรู้ ความสามารถ มีพลังปัญญาในการนำพลังทรัพยากรในชุมชนเช่น พลังคน ธรรมชาติและเทคโนโลยี อันเป็นทุนทางสังคมมาใช้ทำให้ชุมชนรวมกลุ่ม ร่วมกันแก้ปัญหา ยอมรับซึ่งกันและกัน รักท้องถิ่นชุมชน เป็นพลังชุมชนเพื่อพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งยั่งยืนสืบไป

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมืองบุรีรัมย์ ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

1.1 ปัจจัยที่ทำให้เครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชนเมืองบุรีรัมย์มีความเข้มแข็งที่สำคัญได้แก่ ปัจจัยด้านการบริหารสินเชื่อ ด้านสมาชิกและด้านบริหารการเงิน ดังนั้น สมาชิกจึงควรมีส่วนร่วมในการเลือกผู้นำองค์กรที่มีความรู้ ความสามารถ มีศักยภาพในการเป็นผู้นำด้านความคิด ด้านศีลธรรม ด้านอาชีพของชุมชน และสามารถประยุกต์งานและประสานงานกับองค์กรต่าง ๆ ทั้งภายในและภายนอกชุมชน เพื่อเพิ่มศักยภาพในการระดมทุนภายในชุมชน ด้วยรูปแบบที่หลากหลาย เช่น การลงทุน การทอดผ้าป่า หรือการระดมทุนจากภายนอก เช่น การประสานงานโครงการพัฒนาจากภาครัฐและเอกชน เพื่อการกู้ยืมเงินมาพัฒนากลุ่มให้เพียงพอต่อความต้องการของสมาชิก

1.2 ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของเครือข่ายกลุ่มออมทรัพย์ชุมชน

เมืองบุรีรัมย์ ที่มีระดับความเข้มแข็งแตกต่างกัน พบว่าปัจจัยด้านความเป็นองค์ารชุมชน ปัจจัยด้านสมาชิก ปัจจัยด้านการจัดกระบวนการเรียนรู้ และปัจจัยด้านการได้รับการสนับสนุนจากภายนอก(ทุน/อบรม/ดูงาน/สรุปทเรียน) เป็นปัจจัยที่สำคัญ ซึ่งมีผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่มออมทรัพย์ ดังนั้น ผู้นำ และคณะกรรมการควรมีภาคีประชาสังคมให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมในกระบวนการ จัดการเครือข่ายการเรียนรู้ชุมชน โดยการมีส่วนร่วมในการรวมคน ร่วมคิด ร่วมทำ กิจกรรมในทุกขั้นตอน ร่วมสรุปทเรียนจากการจัดเวทีชาวบ้าน เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหภายในที่เกิดขึ้น และใช้ปัจจัยภายนอกเข้ามาสมทบ โดยการจัดการ อบรม ศึกษาดูงาน ให้ความรู้ และแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ซึ่งจะเป็นแนวทางในการหาแหล่งเงินทุนมาเพิ่มเติม ให้เพียงพอต่อความต้องการของสมาชิกได้อีกทางหนึ่ง

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

ควรศึกษาคุณภาพชีวิตของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ กษณและหลังการกู้ยืมเงิน ว่ามีความแตกต่างกันอย่างไร เพื่อหารูปแบบแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกกลุ่มออมทรัพย์ในอนาคต